

## Kína titka

[*vagy*: **Vöröskína kft**]

[*vagy*: **Vöröskína kft és az egerésző macska**]

Közel három évtizede immár, hogy egyik ámulatból a másikba esünk; a kínai gazdaság teljesítménye fantasztikus, átformálja a világot, s mindaz, amit a közgazdaságtanról eddig hittünk, tanultunk, esetében érvényét veszti. Kezdjük az elemzést értetlenségeink sorolásával.

Hogyan történhetett meg, hogy a szocializmust feladó Szovjetunió súlyos depresszióba és anarchiába süllyedt, melyből csak most kezd kikászálódni, míg kommunista riválisa, Kína, a világ élvonalába került?

A liberális közgazdaságtan dogmája nyomán a gazdasági teljesítmény alapfeltételének hittük az egyéni szabadságot, melyet Kínában súlyosan korlátoznak. Nem csak politikai értelemben; az oktatást, egészségügyi és szociális szolgáltatásokat a kínaiak csak lakhelyükön vehetik igénybe, s ezáltal a második *Leibeigenschaft*ra hasonlító körülmények között élnek; de azoknak a földművelőknek a helyzete sem jobb, akik úgy válnak szabaddá, mint az angliai parasztek az ipari forradalmat követően: egyszerűen elűzetnek földjükről, kárpótlás nélkül.

A szocialista gazdaságokban az állami tulajdon a hatékonyság, a műszaki fejlődés és a világgazdasági versenyképesség kerékkötője volt, lemaradáshoz vezetett; a kínai csoda az állami tulajdon jelentős, még mindig 1/3-ot kitevő súlya és szerepe mellett valósult meg (sőt, az állóalapot beruházásában az állam részesedése kétszerese a magánszektorénak).

A klasszikus közgazdaságtan, az intézményi közgazdaságtan, de bármely piaci alapú közgazdaságtan alapgömeje és feltétele a világos tulajdonosi viszonyok megléte és a tulajdonhoz fűződő jogok érvényesíthetősége. Nos, mi sem zavarosabb és homályosabb Kínában, mint éppen a tulajdon körüli kérdések. A termőföld állami (hivatalosan kollektív) tulajdonban van, a parasztek bérlik, de a helyi hatóságok és pártszervek – a föld jobb értékesítése reményében – bármikor kihúzzhatják a lábuk alól és eladhatják ingatlanfejlesztőknek, ipari beruházóknak. Gyakorta nem világos, hogy egy „magántulajdonban” lévő üzemnek ki is a gazdája: a magánbefektető? – a helyi önkormányzat? – vagy a pártszervezet? És ugyanez fordítva is megvan: formálisan hiába állami vagy kollektív tulajdonban van egy üzem, gyakorlatilag főnökeinek magánérdekei szerint működik.

Kínában a legfelső szinten stratégiai tervezés folyik: a párt és a kormány jelöli ki a fejlesztési irányokat, határozza meg az állami beruházásokat, a külföldi tőke szerepét. Ugyanakkor a konkrét megvalósulás módja és eszközei terén a legnagyobb fokú káosz és spontaneitás tapasztalható. *Ted Fishman* amerikai szerző (könyvének címe: *China Inc*, Simon and Schuster Ltd, UK, 2005.) éppen ezt tartja a kínai út egyik legfontosabb jellegzetességének: a sajátos belső spontaneitást, a központilag elindított spontán virágzást („virágozzék száz virág!”); a helyi bankok és hitelszövetkezetek által finanszírozott vállalkozások és azok hálózatainak rendszerét.

Egyáltalán, milyen ország most Kína? Még mindig kommunista? Vagy államkapitalista? Ráhúzhatjuk-e vajon az ismert sémák valamelyikét? Miközben Kína kommunista országnak vallja magát, „a kommunizmust építi”, a kommunista párt vezető szerepe vitathatatlan, a kínai dolgozókat rendkívüli módon kizsákmányolják; éhbérért dolgoznak éjt nappá téve. Szakszervezeti fellépés és bértárgyalások, kollektív szerződések – nem úgy, mint a nyugati világban - nem nehezítik meg kizsákmányolásukat. 2002 óta pedig magánvállalkozók is lehetnek a kommunista párt tagjai (sőt, kampányt indítottak, hogy minél nagyobb számban lépjenek be). Érti ezt valaki? Nem kell visszamennünk Marx Károly Kommunista Kiáltványáig, hogy elképedésünk és zavarunk teljes legyen.

Ez év tavaszán – jelentős belső ellenzéki tiltakozás mellett – az állammal egyenlőnek ismerték el a magántulajdont. Ennek nyilvánvaló célja az volt, hogy a spontán privatizálások során és az összeszámálhatatlan egyéb kétes és illegális módon szerzett magánvagyonokat legalizálják. Ugyanakkor megtiltották, hogy az iskolák a kötelező oktatási rendszer szintjén tandíjat szedjenek, s 2010-re a vidéki lakosság egészségügyi biztosítását teljeskörűvé kívánják tenni.

Keynes és a nagy világgazdasági válság óta megtanultuk, hogy a keresletet nem szabad tartósan visszafogni, mert annak élénkítése teremti meg a gazdaság lendületét és a (majdnem) teljes foglalkoztatást. Kínában százmilliók éhbérért dolgoznak, ennek ellenére a gazdaság dinamizmusát évről-évre hűteni” kell, a nyugati szaksajtó azt rebesgeti, hogy a kínaiak „letagadják” a tíz százalék feletti növekedést; a munkanélküliség viszont magas... (Erre a szindrómára részben az export húzó hatása ad magyarázatot.)

Európai polgárként az ismert társadalmi-gazdasági modellekben gondolkodunk. Tudjuk, milyen volt a megbukott kommunizmus, szocializmus, piaci szocializmus, és látni véljük a kapitalizmus különféle válfajai (jóléti, amerikai, japán, kelet-európai) előnyeit és hátrányait (az utóbbinak főleg az árnyoldalait). Ismerjük e modellek ideológiai hátterét: a méhek meséjét, az egyéni boldogulásból és önzésből kikerekedő közjót, és a láthatatlan kézként működő piac szerepét az egyik oldalon, a tulajdon társadalmasításának elméletét a másikon. Tájékozottságunkból talán még az is kitelik, hogy belássuk: az egyes rendszerelemek csak korlátozottan vegyíthetők, nem válthatók át tetszés szerint, mert az már modellünk alapértékeit érinti. Ezt a tételt *Kornai* állította fel a rendszerváltás tapogató-útkereső bizonytalanságában, és mi el is fogadtuk. Éppen ezért zavartan állunk a kínai fejlemények előtt, nem tudjuk hová tenni és mire vélni a rendszerelemek eklektikus vegyítéséből eredő fantasztikus sikereket. De a tétel nem azt jelenti, hogy a különféle rendszerelemek nem működtethetők együtt, hanem azt, hogy a rendszeridegen elemek nem felelnek meg az adott rendszerrel szembeni alapvető elvárásainknak. Kínát azonban az olyanfajta ellentmondások nem zavarják, hogy ha az árfolyam nem a piacon alakul ki, az már nem igazi kapitalizmus, vagy – hogy a legsúlyosabbat mondjuk – ha a dolgozókat gyalázatosan kizsákmányolják, az már nem kommunizmus.

Tovább tisztul a kép, ha a kínai eseményeket nem ideológiai és rendszerelméleti, hanem modernizációs dimenzióban szemléljük: a *modernizációs kontextus* megmagyarázza az összeegyeztethetetlennek hitt elemek vegyítésének sikerét. Feljogosít erre mindjárt a reformok kezdetén, 1978-ban a *Teng Hsziao-ping* által meghirdetett „négy modernizálás” elve, s a kínai gazdasági vezetők nyílt pragmatizmusa, technokratizmusa és elméletnélkülisége. És ugyan ki más indította volna útjára ezt az ideológiai machiavellizmust ha nem maga Teng Hsziao-ping szállóigévé vált mondásával: „Mindegy, hogy a macska fehér vagy fekete, az a lényeg, hogy megfogja az egeret”.

A XX. század három nagy modernizációs kísérlet tanúja volt. A szovjet-országi kommunizmus – miután Buharin és Preobrazsenszkij vitájából az utóbbi került ki győztesen – 1929-ben elkezdte a mezőgazdaság és a parasztság terhére megvalósuló nehéziparosítást. Így – miközben a harmincas években a tőkés világ gazdasági válsággal küszködött - a Szovjetunió sikeresen fejlődött, s felkészülten várta a világháborút. (Bár e sikerért óriási árat kellett fizetni: parasztok milliói haltak éhen és milliók szenvedtek a lágerekben). Az elismerést jelzi a sokezer nyugati műszaki értelmiségi emigrálása a Szovjetunióba, s a hírneves írók és közéleti személyiségek látogatása (pl. André Gide, Illyés Gyula, Nagy Lajos, Károlyi Mihály, stb.) A piac, a gazdasági ösztönzők negligálása, a bürokratikus tervirányítási rendszer azonban a hatvanas évektől kezdve már gátjává vált a műszaki fejlődésnek, s a Szovjetunió menthetetlenül lemaradt, majd a fegyverkezési kényszer súlya alatt összeomlott. Ennek oka végső soron merev ideologizáltsága, s az abból fakadó kötöttségek és rugalmatlanságok voltak.

Ezzel szemben a délkelet-ázsiai modernizáció a század második felében sikertörténetévé vált: Japán, Dél-Korea vagy Malajzia fejlődését a piaci alapokon nyugvó aktív állami részvétel és pragmatizmus jellemezték. Összetevői: erős állami részvétel a gazdaságban és a kutatásban, műszaki fejlesztésben, az állami vállalatok nagy súlya, protekcionizmus, a hazai piac védelme, exportösztönzés és exportorientáció, a belső megtakarítások jelentős szerepe a beruházásokban, továbbá az oktatás hangsúlyozott támogatása. Mindez a szakszervezetek erős kontrolljával és a jóléti politika prés alatt tartásával járt együtt, de a folyamat megmaradt a tőkés gazdaságideológia keretei között.

A kínai vezetők szeme előtt nem egyfajta ideológia, vagy ideális társadalmi-gazdasági rendszer megvalósításának eszméje lebeg, hanem a gazdasági modernizáció. Éppen ezért politikájukat nem az elvtelenség, hanem az elvnelküliség, a végtelen pragmatizmus vezérli. Úgy gondolom, hogy a hátramaradt (vagy megtartott) kommunista hatalmi és szervezeti keretek és frazeológia is csupán eszközök a nagyhatalmi modernizáció érdekében. A kínai vezetők eléggé intelligensek ahhoz, hogy belássák: a világhatalmi státusz és a modernizáció diktatórikus politikai kereteket igényel, s miért ne tartanák meg a kommunista kulisszákat, ha már 1949 óta azok között élnek. A kínai nép pedig megszokta, hogy bármi is legyen a kommunizmus célja, azt terrorral és elnyomással valósítja meg még akkor is, ha a teljes egyenlőséget tűzi zászlajára (lásd kulturális forradalom). E pragmatizmus magyarázza a két kommunista világhatalom eltérő útját is: Oroszország a kommunista ideológiából a kapitalistába váltott át, előírásosan végrehajtotta a privatizálást, az árfelszabadítást, a megszorításokat, a támogatások leépítését, s meg is lett az eredménye: az intézményi feltételek és a polgári mentalitás hiánya az országot káoszba taszította. A kialakult oligarchikus rendszert most Putyin autokratikus és államelvű kormányzása igyekszik felmorzsolni.

A két modernizációs előképpel összehasonlítva az ideológiamentesség mellett az állam sajátos szerepe jelenti a kínai konyha specialitását. Dél-kelet Ázsiában az állam aktív gazdasági szerepvállalással segítette elő a modernizációt. E téren Kína a bolsevik hagyomány útjára lépett: a kommunista diktatúra intézményeivel együtt ugyanis az államnak annál sokkal jelentősebb szerepet szán a modernizációban. De míg az orosz kommunisták „csak” a parasztság és a mezőgazdaság teljes kiszípolozására használták fel az állami gépezetet, Kína a munkásosztálynak sem kegyelmez. Ezt a szerepet a legvilágosabban *Gabor Steingart* fogalmazza meg „Világháború a jólétért” (*Weltkrieg um Wohlstand*) című, egy müncheni kiadónál tavaly megjelent könyvében. Ezek szerint Nyugat-Európában a modern államnak

hagyományosan az a célja és szerepe, hogy összekapcsolja a gazdaságot a szociális-jóléti szférával, s ezáltal az üzleti szférában keletkezett jövedelmek egy részét átszivattyúzza a fogyasztók, a háztartások javára (jóléti állam). Kínában ez fordítva működik: az állam – a kommunista diktatúra módszereivel karöltve – szétválasztja a gazdaságot a jóléti-szociális szférától, hogy nehegy megtörténjen a fenti jövedelem-átcsordulás: alacsonyan tartja a magánszférában a béreket és minimalizálja a szociális juttatásokat, hogy ezáltal az üzleti szféra jövedelmeit és versenyképességét növelje. A kínai államkapitalista-kommunista rendszer tehát a végtelkéig kizsákmányolja a dolgozókat a tőke javára.

Elemzők fontosnak tartják, hogy a kínai bankrendszer állami kézben van, s ezáltal megvalósul a fejlesztések koordinálása, érvényesíthetők a nemzetgazdasági prioritások.

*Huaxi* Sanghajtól 105 kilométerre fekvő *kommunista mintafalu*. Helyzete mint cseppben a tenger, tükrözi a kínai fejlődés fény- és árnyoldalait (számol be róla egy hosszú riport a Stern 46/2006. számában). A helyi pártszervezet titkára kihasználta Sanghaj közelségét, s a falu ipari parkjában 80 üzem működik. Az ezek alkotta holding tulajdonosa az 1500 helyi lakos, forgalmuk 2005-ben 2,6 milliárd eurónak megfelelő összeg volt. Egyéni tulajdoni részesedés nincs, aki elköltözik, elveszti jogait. Az üzemekben 50 ezer vendégmunkás gürcöl, havi 30 napot, egy nap pihenővel. Havi keresetük 100 eurónak megfelelő 1000 jüan körül van, ami még mindig a kétszerese annak, amit otthon kapnának. A helyiek a cégek vezető tisztségeit töltik be. A pártvezető a helyi családoknak 500 négyzetméteres, öt hálószobás és ugyanannyi fürdő- és fitnesz-szobás egyenvillákat építtetett. Minden polgár ajándékautót kapott (tetszés szerint VW Jettát, Citroent vagy Buickot). A benzin és az áram ingyenes. A házak egyenberendezése: másfél méteres plazmaképernyős tévé, zongora, hong-kongi luxusbútor.

A faluba évente 1,2 millió turista látogat el „tapasztalatcserére”. (Ha átveszik tapasztalatainkat, Önök is így élhetnek majd, biztatja az idegenvezető a Szecsuanból érkező ámuldozó parasztokat, akik évente 210 eurónak megfelelő jüant keresnek.) Huaxi kapitalistái a kommunista párt tagjai, közülük 345 kapta meg a példamutató párttag kitüntetést, s a taggyűlésen lelkesen éneklük a Föl-föl, ti rabjai a Földnek, föl-föl, te éhes proletárt. A kiöregedett pártvezér (a „Huaxi jólélek”) helyét pár éve fia foglalta el.

És hogy mit hoz a jövő? Ugyan mit érne a jóslat, ha még a jelent is csak nehezen érthetjük meg? Előrejelzések szerint 2040-re Kína lesz az első számú gazdasági nagyhatalom, s széndioxid-kibocsájtásban már 2015-ben átveszi a vezető szerepet Amerikától. A káprázatos kínai fejlődés árnyoldalai azonban megtörhetik a jelenből kivetített trendeket. Az egy-gyerekes családmódel miatt a kínai társadalom idővel előregszik, s ez hasonló gondokat fog okozni, mint a mai Európának és Japánnak. Az egészség- és nyugdíjbiztosítás nélküli tömegek inaktívvá válása még tovább fokozza majd e problémákat. A természeti környezetet kirabló, tönkretevő fejlődés is igen sok feszültséget okoz. A kínai társadalom majdani szellemi arculatáról azonban mit sem mondhatunk. Jelenleg erőteljesen terjed a hedonista, nyugati fogyasztói értékrend, miközben a mezőgazdasághoz kötött vidéki tömegek majdnem jobbágy-sorban és mentalitással élnek, ha pedig az iparban vállalnak ideiglenesen munkát, az ipari forradalom dickensi körülményeit tapasztalják meg. De tapasztalható a hagyományos, konfuciánuszi tanok és értékrend állami támogatása és terjedése is. A globalizációnak hosszú távon az is velejárója lesz, hogy a Kína és a Nyugat közötti jelenlegi bér- és szociális különbségek idővel mérséklődni fognak, s ez rontja a versenyképességét. A távlatokban meredeken növekvő energia- és nyersanyagárak súlyos gondokat okoznak majd a világ első számú iparcikk-gyártójának és exportőrének. Még az is elképzelhető, hogy a kínai fejlődés kifulladás, mire átvehetné a világ vezető szerepét.

Bp, 2008. aug. 25.

dr. Kiss Károly, egy. docens

### ***Irodalomjegyzék***

Spiegel, 3/2007: Die Rotchina AG. Andreas Lorenz und Wieland Wagner.

Steingart, Gabor: Weltkrieg um Wohlstand. München, Piper-Verlag, 2006.

Fishman, Ted C.: China Inc. Simon and Schuster Ltd, UK, 2005. (Ismerteti: Matolcsy György, Heti Válasz 2005. máj. 5.)

Hirn, Wolfgang: Kína. A nagy falat. HVG Kiadó, 2006.

Spiegel Special No. 7/2005. International edition. Globalization. The New World: Superpower China.

Stern, 46/2006: Maos Erben. Der gute Mensch von Huaxi. Adrian Geiges.

The Economist, March 10th 2007: China's next revolution. (A new property law is a breakthrough...)

The Economist, March 10th 2007: Briefing. Governing China. Caught between right and left, town and country.

A modern Kína. Felkiáltójelek kérdőjelei. HVG Trend, 2005. ápr. 16.

Tóth Szabolcs Töhötöm: Cserealap. Rivalizálás és együttműködés Washington és Peking között. Magyar Nemzet, 2006. ápr. 22.

Sitkei Levente: Kína kommunista színezetű kapitalizmusa. Magyar Nemzet, 2006. ápr. 4.

Rockenbauer Antal: Kína nagyhatalmi státusza. Magyar Nemzet, 2006. aug. 21.

Nagy Gábor: A munka hada. Kínai belső munkaerő-vándorlás. HVG, 2006. ápr. 7.

Farkas Zoltán: Liberálkommunizmus. Külföldi befektetők Kínában. HVG, 2005. okt. 8.

Krajczár Gyula: Le is adhatom a földet. Népszabadság, 2006. febr. 25.

Szabó Anna: A kínai gazdaság a világ élére kerülhet. Magyar Nemzet, 2006. aug. 17.

Sitkei Levente: Kínában százmillió nő hiányzik az egészséges nemi arányhoz. Magyar Nemzet, 2006. júl. 8.

*(Megjelent a Magyar Nemzet 2007. szeptember 8-i számának hétvégi Magazinjában)*